
Bényei Balázs

A magyar levéltárügy előtt álló kihívások a 21. században I.

A levéltári anyag használata

Magyarország alaptörvénye P) cikkének (1) bekezdése kimondja, hogy „a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége”. A X. cikk a tudományos kutatás szabadságáról rendelkezik. A levéltár jogszabályban foglalt definíciója szerint „a maradandó értékű iratok tartós megőrzésének, levéltári feldolgozásának és rendeltetésszerű használatának biztosítása céljából létesített intézmény”.¹ Az általánosan csak levéltári törvényként, esetleg Ltv.-ként emlegetett, a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény céljai között a megőrzés egyértelműen összekapcsolódik azzal, hogy ezen iratok használható forrásanyaggá váljanak.

A levéltárak előtt álló kihívások tekintetében működésük fő, a levéltári anyag használatának biztosítására irányuló célját tartom érdemesnek vizsgálat alá venni. A levéltár lényege nem a pusztá őrzés, hanem az a törekvés és feladatellátás, hogy az iratokban foglalt információk fennmaradjanak és megismerhetővé váljanak. A használat célja, a használatra jogosultak köre ugyanakkor jelentős változásokon ment át az elmúlt évszázadokban.

A levéltári anyag használatának biztosítása

A levéltárak feladatkörének, funkcióinak alakulását áttekintve közhelyszámba megy, hogy az iratok megőrzésének elsődleges célját eredetileg és sokáig mindenekelőtt azok jogi bizonyító ereje adta, amely már az ókortól megjelent.² Magyarországon a jogbiztosító funkció megfogalmazásának korai példája III. Béla 1181-es úgynevezett Froa oklevelének a 12–13. században elterjedt *oblivio-memoria* típusú arengája, amelynek sokáig önmagán túlmutató, az írásbeliség általános elrendelésére vonatkozó normatív jelentéstartalmat tulajdonított a kutatás.³ A 16. századtól megfigyelhető az iroda (*Kanzle/cancelaria*), az irattár (*Registratur/registratura*) és a levéltár (*Archive/archivum*) elkülönülése Nyugat-Európában.⁴ A 18. században számos uralkodói és fejedelmi levéltár létesült,

¹ 1995. évi LXVI. törvény 3. § 1) pont.

² Teljesség igénye nélkül lásd: Lakos, 2006: 17.; Endrényi, 1980: 7.; Körmendy, 2009: 279.; Székely, 2007: 21., Sipos, 2020: 192.; Ember, 1969: 4–5.

³ Halász, 2022: 109–110.

⁴ Horváth, 2019: 17–18.

ahogy alsóbb szintű hatóságok esetében is számos példát találhatunk saját levéltáraik megszervezésére.⁵ Ezen intézmények mindenekelőtt még jogbiztosító, ügyviteli szempontból voltak lényegesek.⁶ Az 1723. évi törvények a Magyar Királyságban is – nem előzmények nélkül – elsődlegesen a rendi érdekérvényesítés egyik eszközeként tekintettek a levéltárakra, az azokban őrzött iratanyag jelentőségét ezek jogbiztosító értéke adta. Az 1723. évi XLV., XLII. és XLIV. törvénycikkek nem csupán az *Archivum Regni* mint rendi levéltár létrehozásáról kívántak gondoskodni, de a hiteleshelyi levéltárak használatát, az azokban őrzött jogbiztosító iratokhoz az arra jogosultak számára történő hozzáférést is igyekeztek szavatolni. A megyeházák építéséről rendelkező 1723. évi LXXIII. tc. a vármegyék levéltárának és iratainak („*archivi et literarum*”) őrzését említi. Az 1729. évi XXV. tc. a vármegyei levéltárakról rendelkezett, majd az 1764/1765. évi XI. tc. megerősítette a hiteleshelyek másolatkiadási kötelezettségét és kiterjesztette azt a vármegyei levéltárakra is. A rendelkezések elsődleges célja mindegyik esetben az iratok jogbiztosító funkciójára vezethető vissza. Az *Archivum Regni*, a Kamarai Levéltár és a Magyar Kúria Levéltára ekkor még alapvetően zárt intézmények voltak, amelyek a fenntartó érdekeit szolgálták, tudományos kutató számára csak kivételesen és szigorú feltételekkel nyíltak meg.⁷

A francia forradalom nyomán a „közfunkciók” ellátása során keletkező iratokat köztulajdonnak kezdték tekinteni, amelyekről törvény mondta ki, hogy a polgároknak joga van másolatot kérni róluk. Kecskeméti Károly vélekedése szerint ez a „liberális levéltári forradalom” nyitánya, s ezzel lényegében megszületett a mai értelemben vett, az állampolgárok számára használható közlevéltár. Az iratanyag használata ugyanakkor még Franciaországban is alapvetően hivatali jellegű volt, és a forradalom után még évtizedeket kellett várni a mai értelemben vett kutatás megindulására a Francia Nemzeti Levéltárban, amelynek kutatóterme csupán 1842-ben nyílt meg és sokáig csak körülményesen volt kutatható az ott őrzött iratanyag. Kecskeméti értékelése szerint a levéltári forradalom a 19. század második felében a pozitívista történetírók és a levéltárosok egymásra találásával teljesedett ki.⁸

A francia forradalom révén a levéltárak a „köz” tulajdonába kerültek Franciaországban, ebből adódott az a szándék, hogy minden állampolgár részére lehetővé tegyék a jogaik biztosításához szükséges iratok megismerését, s azokról másolatok kiadását. E tekintetben viszont ez nem feltétlenül jelentett új minőséget az iratanyag használatának szempontjából. A levéltár továbbra is elsődlegesen jogbiztosító intézmény maradt, amelynek segítségével minden érintett jogosult volt az érdekeinek érvényesítéséhez szükséges adatokhoz való hozzáféréshez. Magyarországon az 1723. évi törvények lényegében erre kötelezték a hiteleshelyi levéltárakat, majd az 1764/1765. évi articulusok a vármegyeieket is, amelyek nem tarthatták vissza a jogérvényesítéshez szükséges iratokat. A francia forradalom társadalmi jelentősége aligha lebecsülhető abban a folyamat-

⁵ Kecskeméti, 2012: 9.

⁶ Sipos, 2020: 192.

⁷ Lakos, 2006: 66–67., 69.

⁸ Sipos, 2020: 192., Kecskeméti, 2012: 10–12.

ban, amelynek eredményeként a levéltárak hangsúlyozottan jogbiztosító szerepe mellett mind erőteljesebben megjelent a tudományos kutatás szolgálata, de semmiképpen nem annak kiindulópontja. A levéltári iratok segítségül hívása a történetírók körében nem volt új jelenség. A 18. században már jelentős előzményeket mutatott, majd a 19. század során a primer források előtérbe kerülése a század végén a pozitívista történetírásban csúcspontot ért el. Ez sokkal inkább egy hosszabb fejlődési folyamat, mint forradalmi változás.

A magyar levéltárak funkcióbővülése a reformkortól a kommunista hatalomátvételig

Magyarországon a tudományos kutatás jelentőségének és szerepének 19. század során megvalósuló felértékelődését jelzi, hogy 1848-ban már a Magyar Tudományos Akadémia tett javaslatot a „magyar álladalmi közlevéltár” létrehozására.⁹ A terv ekkor nem valósulhatott meg, de a meginduló történettudományi kutatások már egyre jobban igyekeztek felhasználni a különböző levéltárak forrásait, ami napirenden tartotta a tudományos célokat is szolgáló levéltárszervezés kérdését. Révész Imre 1860-ban tartott akadémiai székfoglalójában az iratanyag jelentőségét hangsúlyozva a levéltárak megnyitását sürgette.¹⁰ Fáy András az 1861-ben összehívott országgyűlés előtt egy „országos történelmi levéltár” létrehozását indítványozta, amely részére a jogbiztosító értékkel már nem bíró, de történetileg értékes iratok átadását tartotta kívánatosnak.¹¹ Wenzel Gusztáv 1865-ben az Akadémián tartott beszámolójában adott számot a különböző levéltárakban szerzett tapasztalatairól, majd két évvel később, 1867. április 1-jén felolvasott indítványa az Országos Levéltár újjászervezésének ügyét már sikeresen indította útjára. Felszólalásában kiemelte, hogy „mi nagy fontossággal bírnak a közéletre, valamint a hazai tudományosságra nézve országunknak levéltárai, és mennyire kívánatos, hogy nálunk is, más európai államok példájára, oly országos levéltár alakíttassák, mely a múlt korról ránk maradt minden fontosabb okmányokat lehetőleg egybefoglaljon, s azoknak gyakorlati és tudományos hasznosítását korunknak szelleme és a haza szükségleteihez képest közvetítse”.¹²

A Magyar Tudományos Akadémia által elfogadott indítvány nyomán végül megkezdődtek az új Országos Levéltár előkészítő munkálatai. Az ennek keretében létrehozott történészekből álló „ankét bizottság” a következő alapelveket állapította meg: „1. biztos és könnyen megközelíthető őrizet helyéül szolgál a gondjaira bízott irományoknak; 2. ezen irományok alapján segítségére van a kormányközegeknek olyan kérdések tanulmányozásánál, amelyek megoldása a történelmi és jogi előzmények felderítését követeli, s 3. elősegíti a történettudományi anyag-készlet irodalmi értékesítését.” A Minisztertanács előtt a belügyminiszter ennek nyomán határozottan állást foglalt amellett, hogy az anyagot ne csupán „közigazgatási” szempontból, hanem „tudományos bűvárlatra” alkalmas módon rendezzék. A magyar és az erdélyi kancelláriai, a helytartótanácsi, az erdélyi főkormányzói és a nádori levéltárak, valamint a régi Országos Levéltárat magába

⁹ Körmeny, 2009: 290–291.

¹⁰ Révész, 1861: 29.

¹¹ Lukinich, 1926: 302–303.

¹² Wenzel 1865., Wenzel, 1867: 133.

olvasztó új Országos Levéltár ezen kettős feladatra alkalmas vezetőjét az előkészítés folyamatában is fontos szerepet játszó Pauler Gyulában találták meg, aki 1874. október 14-én kapta meg országos főlevéltárnoki kinevezését.¹³

A tudományos funkció hangsúlyosabbá válását jól jelzi, hogy 1922-ben az Országos Levéltár a Belügyminisztériumtól a vallás- és közoktatásügyi tárca irányítása alá került. A nemzeti nagy közgyűjtemények önkormányzatáról és személyzetükről szóló 1922. évi XIX. törvénycikk 9. §-a egyértelműen kimondja, hogy az „Országos Levéltár tudományos intézet”. Klebelsberg Kunó értékelésében „a levéltár nem régi hivatalos iratok puszta raktára, nem is főleg nemesi családok átvizsgálására hivatott szerv, hanem elsősorban tudományos intézet, melyet mint ilyent kell adminisztrálni s melynél a kinevezési politikának is a tudósnevelés ugyanolyan szempontjai szerint kell igazodnia, mint a múzeumoknál és könyvtáraknál”.¹⁴

A tudományos feladatok előtérbe kerülése ugyanakkor nem jelentette az eredeti funkció, a jogbiztosító célú használat visszaszorulását. A gyűjteményegyetemet létrehozó 1934. évi VII. törvénycikk egyértelműen hangsúlyozta az intézmény tudományos jellegét, ugyanakkor kimondta, hogy a Magyar Királyi Országos Levéltár és az Országos Széchényi Könyvtár által az őrizetükben lévő iratokról és nyomtatványokról szabályszerűen kiállított másolatokat hiteles másolatoknak kell tekinteni, amelyek elkészítéséért az igénylőnek meghatározott díjat kell fizetnie.¹⁵ Hasonlóan rendelkezett a levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. törvénycikk e levéltárak egyszerű és hiteles másolatkiadási feladatairól.¹⁶

A levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. törvénycikk 1. §-a rendelkezése szerint „a közttestületek és a közintézmények irataik fenntartásában, megőrzésében és kezelésében a gyakorlati és tudományos érdekeknek megfelelően kötelesek eljárni”. A törvény egyúttal kimondta a tudományos kutatás ingyenességet is, elkülönítve azt az „egyéb célú kutatás” eseteitől, amelyekért ekkor még díjat kellett fizetni.¹⁷ A használat előmozdítása érdekében a törvény a levéltárak feladatkörébe sorolta a tudományos kiadványok megjelentetését is.¹⁸

A Magyar Országos Levéltár sajátos – jogbiztosító és a levéltár által végzett kutatást és tudományos igényű értékelést egyaránt megkövetelő feladatköre – volt a nemességi ügyekben történő szakvélemények kiadása, de egyéb kérdésekben is kérhették – díjazás ellenében – az intézmény szakvéleményét.¹⁹ Az 1947. évi törvény a másolatkiadás mellett a vármegyei és törvényhatósági jogú városi főlevéltárnok feladatai közé sorolta a „levéltári kutatást igénylő történeti és közigazgatási kérdésekben hatósági rendelkezésre szakvélemény adása” iránti kötelezettséget.²⁰

¹³ Miskolczi, 1923: 14., 19. Lakos, 2006: 91–92.

¹⁴ Klebelsberg, 1927: 36.

¹⁵ 1934. évi VIII. tc. 12. §.

¹⁶ 1947. évi XXI. tc. 23. §.

¹⁷ 1947. évi XXI. tc. 10. §.

¹⁸ 1947. évi XXI. tc. 8. § d) pont.

¹⁹ 1934. évi VIII. tc. 12. §.

²⁰ 1947. évi XXI. tc. 23. §.

A levéltárak tudományos feladatköre így nem csupán mint kutatóhely, a források használatát lehetővé tévő intézmény szerepében merült ki, hanem önálló kutatásokat végző tudományos műhelynek is tekintették, aminek egyik sajátos vetületeként jelent meg a történeti kérdéseket érintő és tudományos igényességet megkövetelő szakvélemények kiadásának feladata, amely egyfajta átmenet a jogbiztosító és tudományos feladatok között.

A levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. törvénycikk a köziratok kutatását keletkezésük után 50 évvel is engedélyhez és ahhoz a feltételhez kötötte, hogy annak nyilvánosságra hozatala közérdeket nem sért, míg 50 éven belül az illetékes miniszternek (illetve a Nemzetgyűlés elnökének) engedélye is szükséges volt hozzá.²¹ A törvény a tudományos kutatás esetében kimondta annak ingyenes voltát, jöllehet az előkészítés során felmerült a kutatás általában vett ingyenessége is. A tudományos cél megítélése az Országos Levéltár, végső fokon pedig a miniszter hatáskörébe tartozott.²²

Magyar levéltárak funkcióváltozásai 1950 után

Az 1947. évi törvényt leváltó, a levéltárakról szóló 1950. évi 29. törvényerejű rendelet ugyan általánosságban kimondta a levéltári anyag kutathatóságát, a kutatás feltételeit viszont már a levéltárak ügyviteli szabályzatának hatáskörébe utalta.²³ A 30/1969. (IX. 2.) Korm. rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. törvényerejű rendelet végrehajtásáról a kutatás részletes szabályainak – így a korlátozásoknak – a megállapítását a művelődési miniszter hatáskörébe utalta a Levéltárak Ügyviteli Szabályzatának (LÜSZ) keretében.²⁴ A LÜSZ alapján a 20 évnél fiatalabb – külföldi kutatók esetében az 1938 előtti – iratanyag vonatkozásában lépett életbe korlátozás, amely az érintett szervek kérelmére tovább szigorítható volt.²⁵

Az 1950. évi 29. törvényerejű rendelet alapvetően a tudományos célt hangsúlyozta. A törvény első paragrafusára arról rendelkezett, hogy a „történeti fejlődés írott emlékeit – mint a magyar társadalom fejlődésére vonatkozó értékes forrásanyagot – a jelen törvényerejű rendeletben meghatározott módon fokozott védelemben kell részesíteni és azokat a kutatás számára hozzáférhetővé kell tenni”.²⁶ Emellett a hiteles és egyszerű másolat kiadásának módját és díjazását a levéltár ügyviteli szabályzatának hatáskörébe utalta.²⁷

A levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. törvényerejű rendelet szerint a levéltár tudományos intézmény, amely – jogszabályban meghatározott keretek között – igazgatási feladatokat is ellát. Alapfeladatai között az iratanyag kutatási

²¹ 1947. évi XXI. tc. 4. §.

²² 1947. évi XXI. tc. 10. §.

²³ 1950. évi 29. tvr. 1§, 7. §.

²⁴ 30/1969 Korm. rend. 13. § (2) bekezdés.

²⁵ LÜSZ 113. §.

²⁶ 1959. 29. tvr. 1. §.

²⁷ 1959. 29. tvr. 8. §.

feltételeinek biztosítása mellett a tudományos kutatást is kiemelte.²⁸ A tvr. külön megállapította, hogy a „levéltár, valamint levéltári anyagot őrző más tudományos intézmény saját levéltári anyagáról a levéltárak ügyviteli szabályzatában meghatározott körben tájékoztatást nyújt és levéltári anyagában kutatást tesz lehetővé, más szerv vagy magánszemély részére azonban kutatást csak az irányító szervének utasítására végez”.²⁹

A levéltárak tekintetében a fókusz a tudományos funkcióra került át. Kosáry Domokos 1970-ben emellett foglalt állást, hogy a levéltár „mint a történeti forrásanyag őrzője, feltárója és részben feldolgozója tölti be a tudományos intézmény szerepét”. Véleményét a későbbiekben is fenntartotta, sőt az ügyfélszolgálati jellegű feladatok tekintetében – a magánszemélyek ilyen irányú igényeiről el is feledkezve és annak lényegét félreértve, és a korábban „szakvélemények” kiadására irányuló és valóban történettudományi jellegű feladatokat abszolutizálva – is azt hangsúlyozta, hogy ezek abból fakadnak, hogy a „jelen sok szállal visszanyúlik a múltba”, s így „a levéltár az ilyen kérdésekre is főleg mint a történelemtudomány szervezetének része válaszol”.³⁰ Ember Győző Kosáry megközelítését mint szélsőséges nézetet minősítette a levéltártudományról írt dolgozatában, hangsúlyozva a levéltárak kettős, tudományos és igazgatási szerepét. Ember emellett úgy vélte, hogy a „szocialista társadalmi viszonyok között” éppen megerősödött a levéltárak igazgatási feladatköre, ugyanakkor ez nem a tudományos feladatok ellenében, hanem azok *mellett* történt, valamint megállapította, hogy a „tájékoztató-szolgálat” esetében az igények rohamos emelkedése tapasztalható.³¹

Az 1969. évi 27. tvr. jelentős új elemmel gazdagította a levéltárak feladatainak körét, beemelve a „népművelés”-t mint alapvető feladatot.³² Ezt a feladatkört a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztályát vezető, az 1969. évi 27. tvr. előkészítésében jelentős szerepet játszó Varga János – az igazgatási és tudományos funkciók mellett – a levéltárak harmadik alapfeladatának tekintette.³³

Révész Imre 1868-ban megfogalmazott gondolata, amely szerint „a levéltár nem valami holt tömeg, hanem a létező társadalmi viszonyokkal és azok fejlődésével élő és szerves egybeköttesévé váló nagyfontosságú kincs”, korát megelőzőnek hat.³⁴ A levéltár hivatali funkciója mellett a tudományos kimondottan a szakavatott tudós közösségnek szól. Klebelsberg még hangsúlyozza, hogy „a levéltár természeténél fogva, hogy úgy mondjam, arisztokratikus intézmény”.³⁵ A II. világháborút követően ebben fokozatos elmozdulás indult meg. A levéltárak szélesebb körű ismeretterjesztő feladatokba történő bevonása 1950-ben a korszakhoz igazodóan először kimondottan politikai-propagandisztikus céllal kezdődött meg. A területi levéltárak tanácsai fenntartásba kerülésével

²⁸ 1969. évi 27. tvr. 6. §.

²⁹ 1969. évi 27. tvr. 12. §.

³⁰ Kosáry, 1970: 133–134.; Kosáry, 2003: 25–26.

³¹ Ember, 1984: 126–127.

³² 1969. évi 27. tvr. 6. §.

³³ Varga, 1969: 505.

³⁴ Horváth, 2019: 44.

³⁵ Klebelsberg, 1927: 125.

1968-tól ez kiegészült a helyi igényekhez igazodó, általában vett kulturális feladatellátással. Az 1980-ban kiadott Levéltári Kézikönyv ezt mint a levéltárak „közművelődést segítő munkáit” említi, amely „a felmerülő országos és helyi társadalmi igényekhez kapcsolódik, de mértéke a levéltár sajátosságaihoz, adottságaihoz igazodik”. Az ennek keretében tárgyalt főbb tevékenységek nagyrészt megelőlegezték a ma is meglévő feladatokat, a korszakban lényegében elvetett családtörténeti kutatások és azok hangsúlyos támogatásának kivételével.³⁶

Ember Győző 1989-ben a levéltárak kettős feladatkörét hangsúlyozta, amely szerint „kettős alap jellegű munkát végeznek: tudományosat és igazgatási”. Határozottan elutasította, hogy a közművelődési jellegű feladatok – amelyekben ugyan részt vesznek a levéltárak – az egyik alapfeladatot jelentenék, s ezzel az alapvető rendeltetésük pedig hármasság jellegű volna. Hasonlóan élesen bírálta azt a megközelítést is, amely az igazgatási feladatokat elvetve kizárólag a történettudomány szolgálatát tartotta a levéltárak hivatásának. Ugyanakkor a jövőt tekintve, az informatika térnyerését és annak a levéltárak feladatellátásában történő megjelenését emelte ki.³⁷

A levéltárak tudományos feladatellátását érintően lezajlott vita tárgyalása túlfeszítené e tanulmány kereteit. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy mindaz a szakmai ismeret – a nyelvi és paleográfiai készségektől az intézménytörténetig és azon túlmenően –, amely szükséges a levéltári anyag szakszerű feldolgozásához, leírásához, vagyis annak használhatóvá tételéhez, egyúttal a megfelelő színvonalú tudományos munkának is az alapját jelenti. Ennek figyelmen kívül hagyása nem csupán hibának, de fenntartói szempontból pazarlásnak is látszik. A hazai jogszabályi környezet egyértelműen rögzíti a levéltárak tudományos feladatellátását, valamint a tudományos feladatellátással megbízható munkaköröket és a kutatónapok kiadásának és elszámolásának rendjét.³⁸

A levéltár mint „memóriaintézmény”

A rendszerváltást követően a levéltárak számára a kárpótlási ügyekkel összefüggő „roham” a hivatali/jogbiztosító funkció felértékelődését hozta. Rövidesen azonban hangsúlyosan jelentek meg az amatőr családfakutatók, akik már egy más típusú, nem hivatali jellegű, de nem is tudományos érdeklődésű csoportot jelentettek. A „laikus” érdeklődők, levéltárhasználók számára a levéltár leginkább „memóriaintézmény”, amelytől az érdeklődő az egyéni (családtörténet), s a közösségi (mint a helytörténet vagy egy meghatározott közösség, például egy felsőoktatási intézmény) múltjának művelődési vagy akár identitás alapú megismerését várja. Az informatika fejlődése önmagában is jelentős lehetőségeket rejtett, de az igazán új változást nem önmagában a személyi számítógépek elterjedése, hanem ezek hálózata, az internet elterjedése hozta magával. Ez mind az irat-

³⁶ Endrényi, 1980: 274., az általános levéltárak tanácsi fenntartásba vételére 2045/1967. (VIII. 8.) Korm. határozat, illetve az ennek végrehajtása kertében kiadott 112/1968. (MK 3.) MM utasítás alapján került sor.

³⁷ Ember, 1989: 182–183.

³⁸ Ltv. 13. § g); 39/2020 (X.30.) EMMI rendelet.

képzők, mind a felhasználók oldaláról új megoldásokat és igényeket generált. Az Ember Győző által közművelődésként összefoglalt, lényegét tekintve ugyanakkor az általános és a széles közönségnek szóló, általában vett kulturális és oktatási célú szolgáltatások iránti társadalmi igény találkozott az informatika fejlődésével.

Terry Cook 1997-es tanulmányában már felhívta a figyelmet erre az elmozdulásra, a történészek által „uralt” közintézményi funkciótól a nagyközönség számára identitást, lokalitást, történetet, kultúrát, személyes és közösségi emlékezetet biztosító levéltár irányába.³⁹

A 2008-ban kidolgozott „A Szolgáltató levéltár” című stratégia koncepciója a levéltárak funkciójának bővülését vetette fel. A szerzők megítélése szerint a „levéltári szakterület tehát – mint a világon mindenütt – több évszázadnyi viszonylagos állandóságot követően paradigmaváltás előtt áll. Az archívumok alapfeladatai már nem csak a maradandó értékű forrásanyag átvételére, megőrzésére és kutathatóságának biztosítására korlátozódnak, s ez egyúttal azt eredményezi, hogy a levéltári anyagot használó célközönség – legyen az állami vagy magánszervezet, kutató vagy érdeklődő állampolgár – igényeit kielégítő szolgáltatások bevezetésének és működtetésének a hagyományos levéltári alapfeladatok mellett feltétlen prioritást kell élvezniük, mivel csak ezeken keresztül garantálható a meglévő szakmai tudásbázis valóban hatékony hasznosulása.”⁴⁰ A koncepció alapján megvalósítani kívánt szolgáltató levéltár fogalmában is szorosan összefügg az új informatikai megoldások által biztosított lehetőségekkel, hiszen aszerint „az információs és kommunikációs technológia eszközeinek és eljárásainak alkalmazásával biztosítja a papíralapú és az elektronikus iratokban felhalmozott ismeret- és tudásanyag mindenkori elérhetőségét, időtől és tértől függetlenül.”⁴¹

Bár a stratégiát eredetileg a 2008–2012-es időszakra vonatkozó középtávú elképzelésnek szánták, a mai napig az ebben foglalt gondolatokat tekinthetjük a levéltári ágazati stratégia alapjának. Az elért eredmények átfogó értékelését a Levéltári Kollégium munkabizottsága 2020-ban végezte el, összességében pozitív mérleget vonva mind a „szolgáltató” funkciók és szemléletmód területén elért eredmények, mind az online szolgáltatások, szélesebb érdeklődő közönségnek szánt levéltári programok (ismeretterjesztés, közművelődési – helytörténet, családtörténet, levéltár-pedagógia stb. – tevékenység) megvalósulását tekintve. A levéltárak felismerték a társadalmi elvárások átalakulását, sőt a róluk alkotott kép formálásában aktív résztvevőkké váltak.

A nagyközönségnek szóló, a levéltári forrásokon alapuló ismeretátadás, a család-, hely- szakma-, egyetemtörténet stb., valamint a levéltár-pedagógiai programok részei lettek a levéltárak szolgáltatási portfóliójának, hasonlóan a magániratok gyűjtésére fókuszáló projekteknek (pl. topotéka). Ezek természetes módon levéltáranként eltérő módon és mértékben jelennek meg.⁴²

³⁹ Cook, 1997: 44.

⁴⁰ SZLS: 1.

⁴¹ SZLS: 1.

⁴² Lásd: Simonkay, 2017., Rácz, 2013., Fülöp–Mákos–Szabóné, 2013., Vágola, 2013., Erdész, 2013., Toma, 2019.

Jogbiztosító jellegű feladatok

A jogbiztosító jellegű feladatok elsődlegesen az ügyfélszolgálati tevékenység keretében jelentkeznek. A levéltári törvényben meghatározott „egyedi adatról történő tájékoztatás” célja az igénylők jogainak vagy érdekének érvényesítéséhez, illetve jogszabályn vagy hatósági határozaton alapuló kötelezettsége teljesítéséhez szükséges adatok biztosítása. Az ügyfélszolgálati tevékenység lényegében a levéltárak legrégebbi és legalapvetőbb funkcióját jelenti. Innen nézve sajtóságnak is tekinthető, hogy míg a kutatószolgálat nyitvatartását a szakmai követelményrendelet részletesen meghatározta, az ügyfélszolgálat tekintetében lényegében nem volt ilyen normatív módon meghatározott elvárás. Ebben a 2024. július 1-jével életbe lépő 19/2024. KIM rendelet hozott változást, amely jogszabályi előírásként határozta meg, hogy a közlevéltár az „egyedi adatról tájékoztatás biztosítása érdekében az ügyfélforgalom igényeihez igazodóan, de legalább heti 6 órában személyesen felkereshető ügyfélszolgálatot működtet, valamint az írásbeli megkeresések fogadására postai levelezőcímet és elektronikus levelezési címet vagy hivatalos elektronikus kapcsolattartási módot biztosít, valamint összesen legalább heti 20 órában meghatározott hivatali időben telefonos tájékoztatást nyújt”.⁴³

A szolgáltató szemlélet előtérbe kerülését jelzi ezen ügyek ingyenessé tétele, de a digitalizáció eredményeinek implementálása is. Az egyedi adatról történő tájékoztatásért fizetendő levéltári illeték 2021. január 1-jével szűnt meg.⁴⁴

Az elektronikus szolgáltatásokra történő átállás során pedig a KÖFOP keretében megvalósított „Közigazgatási eljárásokhoz kapcsolódó levéltári szolgáltatás fejlesztése” projekt révén a Magyar Nemzeti Levéltár elektronikus ügyintézésre kötelezett szervvé vált, s 2020. április 1-től az ügyfélszolgálati megkeresések online indíthatóak.⁴⁵

Az ügyfélszolgálati tevékenység a levéltárak számára változatlanul az egyik, ha nem a legemibb feladat lesz, amely szigorú határidőkhöz kötöten és jelentős felelősséggel jár az állampolgárok jogérvényesítése és a közigazgatás megfelelő működésének elősegítése érdekében.

A kutatás szabadsága

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a szolgáltató levéltár gondolata és a kutatás szabadságának alapvetése napjainkra a levéltáros szakmai gondolkodás egyik alapkövévé vált. Míg a 18. században az Archivum Regni hivatása a rendi jogok körülbástyázása volt, száz évvel később már a tudományos kutatás fontossága került napirendre. Az anyag

⁴³ 19/2024. KIM rendelet 9. §; 27/2015. EMMI rendelet 42. § (6) bekezdés.

⁴⁴ Egyes adótörvények módosításáról szóló 2020. évi CXVIII. törvény <https://njt.hu/jogszabaly/2020-118-00-00.0#CI>, (A letöltés ideje: 2024. június 27.)

⁴⁵ https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/lezarultak_a_kozigazgatas_fejlesztési_operatív_program_fejlesztési (A megtekintés ideje: 2024. június 15.)

használatát ugyanakkor még sokáig különféle szempontok erőteljesen korlátozták.⁴⁶ A kutatás szabadságát tekintve 1989-ben indultak meg a döntő változások. Az Alkotmány 1989. október 23-án életbelépő módosításai kimondták, hogy „tudományos igazságok kérdésében dönteni, kutatások tudományos értékét megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak” (70/G. § (1) bekezdés), rögzítették az egyének személyes adatainak védelméhez való (59. § (1) bekezdés), valamint a közérdekű adatok megismerésének jogát (61. § (1) bekezdés). E jogoknak az alaptörvénybe emelése meghaladottá tette a kutatás korábbi, szigorú és sok esetben a kutatók számára meg sem ismerhető korlátozásait.⁴⁷

A sokat és sok oldalról vitatott, a közgyűjteményekben folytatható kutatások egyes kérdéseiről szóló 118/1989. (XI. 22.) MT rendelet átmenetileg rendezte a helyzetet, a korábbiaknál lényegesen átláthatóbb szabályokat teremtve.⁴⁸ A 1993. május 1-jén hatályba lépő, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. tv. ugyanakkor végképp meghaladottá tette e szabályozást is. Az Alkotmánybíróság 34/1994. (VI. 24.) AB határozatával 1995. június 30-i határrappal megsemmisítette a közgyűjteményekben folytatható kutatások egyes kérdéseiről szóló 118/1989. (X. 22.) MT rendeletet és az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1987. évi 5. tvr.-t, valamint a végrehajtására kiadott 17/1987. (VI. 9.) MT rendeletet, megállapítva azok alkotmányellenességét. Az Alkotmánybíróság a tudományos kutatás szabadsága, valamint a személyes adatokról történő rendelkezés szabadsága közötti alapjogok összeütközése feloldásaként a tudományos kutatók körének elkülönítését elfogadhatónak minősítette, s a kérdésben törvényi szintű garanciák megteremtését tartotta szükségesnek.⁴⁹

Az Alkotmánybíróság döntése megadta a végső lökést a már 1988 óta készülő új levéltári törvényhez, amely az AB döntésnek megfelelően elkülönítette az általában vett kutatókat a tudományos kutatók körétől. A 30 évnél nem régebbi anyagban továbbra is a szerv – vagy jogutódja – hozzájárulásával folytatható kutatás, ami a szervek ügyviteli érdekeinek védelmét szolgálja, s általános szabályként van jelen.⁵⁰ A személyes adatok védelmét szolgálja, hogy az ilyen adatot tartalmazó irat az érintett halálát követő 30, ha ez nem ismert, akkor a születésétől számított 90, ha egyik sem ismert, akkor az irat keletkezésétől számított 60 évig védelmi idő hatálya alá esik. Védelmi idő alatt az iratot csak tudományos kutató ismerheti meg teljeskörűen, más kutató számára – ha ez lehetséges – anonimizált másolat formájában adható ki.⁵¹

Az adatvédelmi szabályok szigorú érvényesítése különösen nagy hangsúlyt kapott az általános adatvédelmi rendelet (GDPR: Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679.

⁴⁶ Részletesen lásd: Haraszti, 2003.

⁴⁷ Haraszti, 2018: 5.

⁴⁸ Haraszti, 2018: 5–6.

⁴⁹ Haraszti, 2018: 9–10.

⁵⁰ Az Ltv. hatálybalépésekor az 1990. május 2. előtt keletkezett iratanyagra 15 éves időszakot írt elő, amely szakasz az idő múlásával meghaladottá vált és deregulációjára került sor. Ltv. 22. § (1) bekezdés.

⁵¹ Ltv. 24. §.

rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről) hatályba lépésével. A gyakorlati alkalmazás tekintetében a Kiss László ügyében született – a szerző megítélése szerint joggal – vitatott NAIH döntés, és annak folyamánai ráirányították a figyelmet a kutatási korlátozások kérdésére.⁵²

A tudományos kutatásra vonatkozó szabályok 2021. január 1-jei hatállyal részben módosultak. Az új szabályok a tudományos kutatásra vonatkozó támogatói állásfoglalás kiadására jogosult szervek körét a tudományos feladatot közfeladatként (gyakorlatban: jogszabály, közfeladatellátási szerződés vagy közhasznú tevékenység, külföldi szervezetek esetében ezeknek megfelelő jogalap) ellátó szervezetekben határozta meg. Egyértelműsítette továbbá, hogy az így megismert személyes adatok jogszerű kezelése a kutató feladata, amelynek a tudomásulvételéről szóló nyilatkozat a kutatási engedély kiadásának feltétele.⁵³

Részben a levéltári területen történő jogalkalmazás elősegítése, az egységes és átlátható szabályok alkalmazása és mindenekelőtt a tudományos kutatók adminisztratív feladatainak egyszerűsítése – a szolgáltató szemlélet érvényesítése – érdekében került sor a tudományos támogatói állásfoglalásokra vonatkozó részletes szabályozás rögzítésére, ennek keretében pedig az egységes támogatói állásfoglalás mintájának elkészítésére. A korábbi gyakorlattal szemben így 2024. július 1-től egyetlen állásfoglalás beszerzése elegendő a kutatók számára, amelyet az egyes levéltárak csak hitelesített másolatban őriznek meg, így az több intézményben is benyújtható.⁵⁴

A szakmai diskurzusban az irat keletkezésétől számított 30 éves általános korlátozás kérdése is felmerült, végül azt a jogalkotó továbbra is fenntartandónak ítélte az iratképző szerv ügyviteli érdekeire tekintettel, így a szabályozás e részében csak kisebb korrekcióra került sor, a hozzájárulás megadásának felelőse tekintetében.⁵⁵

Kulturális szolgáltatások

A levéltárakban már régóta meglévő levéltári, a szélesebb érdeklődői körnek szóló kulturális feladatok napjainkra szervesen beépültek az ágazat feladatellátásának rendszerébe. A Szolgáltató Levéltár Stratégia megvalósulásával a levéltárak ügyfél- és kutatószolgálati feladatköre mellett egyre hangsúlyosabbá vált a társadalom szélesebb körének szóló, a levéltári munka és a levéltárakban őrzött iratanyag bemutatását, az ezeken alapuló ismeretek átadását célzó szolgáltatások köre.

A közlevéltárak alapfeladatainak egyike a levéltári anyag oktatási, közművelődési célú felhasználásának, valamint a levéltári tevékenység megismertetésének elősegítése.⁵⁶

⁵² Lásd: Haraszi, 2019.

⁵³ Ltv. 24. §, Bényei, 2020: 8–9.

⁵⁴ 27/2005. EMMI rend. 43/A §.

⁵⁵ Ltv. 22. § (1) bekezdés.

⁵⁶ Ltv. 13. § h)

A levéltárakra ugyan nem vonatkozik, de analógiaként érdemes idézni a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2017. évi LXVII. törvényt, amely a kulturális intézmények alapvető feladatai közé emelte a kulturális alapellátásban történő részvételt. Ennek célja, hogy mindenki számára ösztönzést nyújtson arra, hogy „önművelés céljából lakóhelyén bekapcsolódjon kulturális tevékenységekbe és megismerhesse a kulturális értékeket”, hogy „megismerkedjen a település történetével, a hagyományokkal, normákkal”, hogy „a település népességének tagjaként kifejezze, milyen értékek, célok, fejlesztési irányok fontosak számára, részt vegyen a közösségi életének fejlesztésében és a közös jövőkép megfogalmazásában; ezekhez állandó helyszínt vehessen igénybe”, továbbá hogy „lakóhelyén szakmai segítséget vegyen igénybe az önfejlesztéshez, az önműveléshez, a közös értékek kifejezéséhez, megéléséhez, a közös célok megfogalmazásához, a tevékenységek színvonalának biztosításához”.

A levéltárak szempontjából az egyének és kisebb közösségek részére a múltjukkal, lokális identitásukkal szoros kapcsolatban lévő levéltári források és ismeretek közvetítése és ezek gyűjtése kaphat kiemelt szerepet.⁵⁷ Ezt egészíti ki a levéltári munka és általában a levéltári források szélesebb körű megismertetése. Ebbe beletartozik a levéltárak általános információ-szolgáltató, a tudományos intézmény jellegéből adódó levéltári anyagon alapuló tudományos ismeretterjesztő tevékenysége, ismeretterjesztő kötetek kiadása, az érdeklődő nagyközönségnek szánt konferenciák, előadások szervezése és megtartása, nyári táborok, levéltárbejárások megvalósítása, különféle levéltár-pedagógiai programok nyújtása az érdeklődők számára.

A levéltárak legszélesebb értelemben vett kulturális szolgáltató feladata a hagyományos kiadványok és programok mellett hangsúlyosan kiegészült a különféle online tartalmakkal, amely a közösségi médiában történő jelenléttől a tényleges levéltári kutatást elősegítő oktatóanyagokon és a népszerűsítő-ismeretterjesztő kiadványokon/alkalmakon keresztül egyes kiemelkedő érdeklődésre számot tartó adatbázisokig terjed, mint például a Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisa a Szovjetunióba elhurcoltakról,⁵⁸ vagy a Budapest Főváros Levéltára által létrehozott Budapest Időgép,⁵⁹ amelyek már átvezetik a „laikus” érdeklődőket a tényleges levéltári kutatás világába. Sok esetben kétirányúvá válik a kapcsolat, a felhasználóknak lehetőségük van visszajelzések küldésére, közvetlenül hozzájárulva például egy adatbázis minőségének javításához, vagy önkéntes munkavégzés révén bekapcsolódni a levéltári anyag kutathatóságának javításába.⁶⁰

Azt bizonyosan kijelenthetjük, hogy a „laikus érdeklődők” részére szóló, a levéltárak társadalmi beágyazottságát erősítő feladatok, bár levéltáranként eltérő módon és mértékben, de szerves részei lesznek a jövőben is a levéltárak feladatellátásnak, amelyben a hagyományos találkozási formák mellett a digitalizáció eredményeinek is jelentős szerep jut.

⁵⁷ Fülöp, 2017.

⁵⁸ <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/gyujtemeny/szovjetunioba-elhurcoltak>

⁵⁹ <https://www.hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/>; Kenyeres, 2023b.

⁶⁰ Míkó, 2014., Kenyeres, 2019: 21.

A levéltárhasználat funkcióváltozásainak összegzése

Levéltártörténeti szempontból többféle korszakolást alkalmazhatunk. Horváth J. András – John Ridner megközelítését követve – alapvetően a levéltári szakmai normák, az ezekről szóló elméleti és gyakorlati megoldások felől közelítve a századfordulótól az 1930-as évekig tartó időszakot a tradicionális szemléletmód időszakát, az ezt követő, a „kulturális források hatékony kezelésének konszenzusáról” szóló szakaszt, és az 1980-as évekig tartó, a korábbi konszenzus összeomlásával járó posztmodern időszakot különítette el.⁶¹ Székely Iván a meghatározó cél felől közelítve négy korszakot, „négy archívumi világméretű” különböztet meg: 1. a „jogbiztosító”, amelynek alapvető eleme a jogok, birtoklás, hatalom, illetve származás igazolása; 2. a „nemzeti”, amelyben a kollektív emlékezet megőrzése, a történelemtudomány támogatása jelent új elemet; 3. a „publikus”, amelyben a nyilvánosság és a nagyközönség szolgálata kerül előtérbe, 4. végül a „globális”, amelyben a globális hozzáférhetőség jelenik meg új célként.⁶²

A fentiekben a levéltárak feladatellátásának kulcseleme, a használat biztosítása szempontjából kíséreltem meg egy fejlődési ív felvázolását a jogbiztosító, tudományos és általában vett kulturális célú levéltárhasználat mint alapvető levéltári funkcióbővülés folyamatát nyomon követve. Megközelítésem azon alapul, hogy az őrzés nem öncél, hanem eszköz, amely révén az egykori jelennek szóló információk fennmaradnak, de a használatra bocsátás révén nyerik el igazi értelmüket. E használat kezdetben szűk körű, kimondottan a levéltárfenntartó érdekeinek megfelelő és mindenekelőtt jogbiztosító célú volt. A 19. században egyrészt kitágult a használatra jogosultak köre, majd a tudományos kutatás nyert egyre nagyobb teret és vált meghatározóvá. Napjainkra a társadalmi igények – és részben a technikai lehetőségek – révén a levéltárak szolgáltató jellege válik egyre hangsúlyosabbá. A levéltárak funkciói ebben a tekintetben bővültek. Az eredendően is meglévő jogbiztosító célú használat a 19. század során fokozatosan egészült ki a tudományos kutatás szolgálatával, majd a 20. század második felében jelentek meg a szélesebb körű kulturális, a társadalom szélesebb rétegeinek szóló „memória-intézményi” feladatok. Hazánkban ennek a szolgáltató levéltárnak a koncepciója összekapcsolódott a modern informatikai eszközök nyújtotta lehetőségekkel.

A bővülés viszont nem jelenti a korábban meglévő feladatok leépülését, hanem új használati módok és használói csoportok igényeinek kiszolgálását teszi szükségessé. A változások – ha találhatunk is határozott korszakhatárnak kijelölhető eseményeket, időpontokat, mint például az új Országos Levéltár létrejötte vagy a Szolgáltató Levéltár Stratégia Koncepciójának elfogadása – ezek hosszútávú folyamatokba illeszkednek. Ezek nyomon követése túlmutat e tanulmány vállalásán. Mindenképpen ki kell emelni azonban a levéltáros szakmában végbemenő attitűdváltást.

---

⁶¹ Horváth, 2019: 35.

⁶² Székely, 2007: 43.

A jogbiztosító, a tudományos és a kulturális szolgáltatási funkció együtt van jelen a napjaink levéltárával szemben támasztott igények között. Ennek kapcsán viszont nem szabad szem elől téveszteni, hogy általános prioritások igenis léteznek. Bár lehet, hogy sokkal több ember kíváncsi egy családtörténeti előadásra, mint ahányan peres ügyükben fordulnak az ügyfélszolgálathoz, de míg egy elmaradó, vagy netán rosszul megtartott előadás legfeljebb csalódást kelt, addig az ügyfélszolgálati feladatok nem megfelelő ellátása konkrét joghátrányt okoz és érdemben rendíti meg a levéltárakba vetett bizalmat, megkérdőjelezve azok létjogosultságát. Egy érdekes magánirat gyűjteménybe kerülésének elmulasztása talán sajnálatos, de a maradandó értékű köziratok átvétele jogszabályi kötelezettség, aminek elmaradása mind az állampolgári jogok érvényesítése, mind a közigazgatás megfelelő működése szempontjából jelentős károkat okoz. A tudományos célból kutatók – bár számszerűleg kevesebben vannak, mint a „laikus érdeklődők” – jelentik a levéltári anyag mint történeti forrásanyag érdemi felhasználóit. Források nélkül nincs történettudomány, legfeljebb publicisztika. A források feltárásában a levéltárnak mind kutatóhelyként, mind tudományos műhelyként hatalmas felelőssége van, amelyek révén jelentőségében – megítélésem szerint – mindenképpen megelőzi a levéltári anyag alapuló kulturális szolgáltatások fontosságát, bár azok jelentőségét semmiképpen sem szeretném lebecsülni.

A gyakorlatban kihívást jelenthet a funkciók közötti helyes arányok megtalálása, de általános érvénnyel nem lenne célszerű ezt meghatározni, hiszen az általános prioritások megtartása mellett is nem csupán levéltártípusonként, de levéltárról levéltárra más és egyedi az anyag, és eltérőek a fenntartók és a használók igényei. A helyes arányok kialakítása így a levéltárak stratégiájának sarokköve. Ez mindenképp a levéltárvezetők feladatköre, akiknek végső soron döntést kell hozniuk, hogy irányításuk alatt milyen elvek, hangsúlyok mentén haladjon előre az intézményükben végzett szakmai munka. Mindenképpen követendő jó gyakorlatnak tartom a vezetői stratégiák publikálását.⁶³ Az intézményi stratégiák megalkotása és egyértelmű transzparens megjelenítése egyrészt szakmai követelménnyé kell váljon, másrészt immár jogszabályi előírás is, mivel nem csupán nagyobb, de kisebb intézmények hatékony működtetése sem képzelhető el ad hoc ötletek mentén, átfogó, közép- és hosszútávú célok és ezek elérésére vonatkozó elképzelések nélkül.

A levéltári anyag használatának biztosítása, történjen bármilyen célból is, megvalósíthatatlan annak épségben történő megőrzése, feltárása és a legszélesebb értelemben vett szakszerű kezelése nélkül, amelyek a tényleges levéltári szakmai tevékenység alapját és legnagyobb részét teszik ki. Az iratanyag feltárása és leírása teszi lehetővé annak érdemi használatát, így napjainkban is ez kell, hogy a levéltári feladatellátás gerincét jelentse.

⁶³ Lásd: Kenyeres, 2019.; Kenyeres, 2023a.

Források és szakirodalom

- Bényei, 2020 = Bényei Balázs: A levéltári törvény és végrehajtási rendeleteinek módosítása a gyakorlatban. *Levéltári Szemle*, 2020. 3. sz. 5–21.
- Cook, 1997 = Cook, Terry: What is Past is Prologue. A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift. <https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/12175/13184> (A letöltés ideje: 2024. szeptember 21.)
- EAG, 2018 = European Archives Group, Guidance on Data Protection for Archive Services. EAG Guidelines on the Implementation of the General Data Protection Regulation in the Archive Sector: European Archives Group, 2018. https://commission.europa.eu/system/files/2018-10/eag_draft_guidelines_1_11_0.pdf (A letöltés ideje: 2024. március 20.)
- Endrényi, 1980 = *Levéltári ismeretek kézikönyve*. Szerk.: Endrényi Ferenc. Bp., 1980.
- Ember, 1969 = Ember Győző: Levéltári rendeltetés – levéltárosi hivatás. *Levéltári Közlemények*, 1969. 3–20.
- Ember, 1984 = Ember Győző: A levéltártudomány. *Századok*, 1984. 1. sz. 125–145.
- Ember, 1989 = Ember Győző: Levéltári intézmények. *Levéltári Közlemények*, 1989. 181–198.
- Erdész, 2013 = Erdész Ádám: Írás – forrás – történelem. Közművelődési munka az MNL Békés Megyei Levéltárában. *Levéltári Szemle*, 2013. 4. sz. 72–78.
- Explanatory memorandum. <https://rm.coe.int/16804cf8f4> (A letöltés ideje: 2024. szeptember 21.)
- Fülöp–Mákos–Szabóné, 2013 = Fülöp Tamás – Mákos Judit – Szabóné Maslowski Madlen: „Nyitott levéltár – Velünk élő múlt.” Az MNL JNSz Megyei Levéltár történelmi programsorozata általános és középiskolás tanulók számára. *Levéltári Szemle*, 2013. 4. sz. 55–60.
- Fülöp, 2017 = Fülöp Tamás: A közművelődési tevékenységformák jellegzetességei a levéltárakban. *Gradus*, 2017. 2. sz. 84–90. https://gradus.kefo.hu/archive/2017-2/2017_ART_009_Fulop.pdf (A letöltés ideje: 2024. szeptember 21.)
- Halász, 2022 = Halász János: III. Béla 1181-es „írásbeliséget elrendelő” oklevelének historiográfiai és egyes tartalmi kérdései. *Turul*, 2022. 3. sz. 107–116.
- Haraszti, 2003 = Haraszti Viktor: Versengő alapjogok a levéltári kutatásban. *Levéltári Közlemények*, 2003. 1–2. sz. 3–32.
- Haraszti, 2018 = Haraszti Viktor: Adatvédelem és nyilvánosság. *Szemelvények a személyes adatok védelme és a levéltári kutatás, nyilvánosság konfliktusai köréből*. *Levéltári Szemle*, 2018. 3. sz. 5–26.
- Haraszti, 2019 = Haraszti Viktor: Adatvédelem és nyilvánosság – ismét. A levéltári kutatás jogi szabályozásának szakítópróbája: a Kiss-ügy. *Levéltári Szemle*, 2019. 3. sz. 57–81.
- Horváth, 2019 = Horváth J. András: A Holland kézikönyv hatása a hazai levéltári gondolkodásra. Muller, Samuel – Feith, Johann Adrian – Fruin, Robert: A levéltári rendszerezés és iratleírás kézikönyve. Bp., 2019. 15–65.

- Kenyeres, 2019 = Kenyeres István: Budapest Főváros Levéltára stratégiai fejlesztési terve, 2019–2023. Levéltári Szemle, 2019. 3. sz. 5–34.
- Kenyeres, 2023a = Kenyeres István: Budapest Főváros Levéltára szakmai fejlesztési koncepciója, 2023–2028. Levéltári Szemle, 2023. 3. sz. 5–32.
- Kecskeméti, 2012 = Kecskeméti Károly: Levéltár és emlékezet. Levéltári paradoxonok. Levéltári Szemle, 2012. 1. sz. 5–17.
- Klebsberg, 1927 = Klebsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Bp., 1927.
- Kosáry, 1970 = Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Bp., 1970.
- Kosáry, 2003 = Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. I. Általános rész 2. Országos jellegű levéltarak és forrásközlések. Bp., 2003.
- Körmendy, 2009. = Levéltári kézikönyv. Szerk.: Körmendy Lajos. Bp., 2009.
- Kultstat., = Kulturális Statisztikai Adatgyűjtő Rendszer <https://kultstat.oszk.hu/#/home/public> (A letöltés ideje: 2024. szeptember 21.)
- Lakos, 2006 = Lakos János: A Magyar Országos Levéltár története. Bp., 2006.
- LSZ jel., 2022. = Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2022. évi tevékenységéről és ellenőrzési tapasztalatairól. https://mnl.gov.hu/kapcsolatok/leveltari_szakfelugyelet/eves_jelentesek.html (A letöltés ideje: 2024. június 23.)
- Lukinich, 1926 = Lukinich Imre: A magyar levéltárügy történetéhez: Révész Imre. Levéltári Közlemények, 1926. 1–4. sz. 302–307.
- Mikó, 2014 = Mikó Zsuzsanna: Önkéntesek bevonása a levéltári anyag feldolgozásába – Danks Demografisk Database mint a sikeres „crowdsourcing” példája. Levéltári Szemle, 2014. 1. sz. 38–40.
- Miskolcgy, 1923 = Miskolcgy Gyula: Az Országos Levéltár felállítására. Levéltári Közlemények, 1923. 1–2. sz. 6–24.
- Rácz, 2013 = Rácz Attila: TÁMOP gyermekfoglalkozások Budapest Főváros Levéltára szervezésében, különös tekintettel az „irányított kutatás” programelemre. Levéltári Szemle, 2013. 4. sz. 28–42.
- Recommendation, 2000 = Recommendation No. R(2000)13 of the Committee of Ministers to Member States on a European Policy on Access to Archives. Strasbourg, 2000. július 13. <https://rm.coe.int/16804cea4f> (A letöltés ideje: 2024. szeptember 21.)
- Révész, 1861 = Révész Imre: A történelem bírálatáról. Magyar Akadémiai Értesítő. A Philosophiai, Törvény- és Történettudományi osztályok közlönye, 2. kötet. 1861. 1–30.
- Sipos, 2020 = Sipos András: Megkésett tisztelgés vagy szakmai aktualitás? A levéltárban alapkívételnek első magyar kiadásáról. Kaleidoscope, 2020. 21. sz. 190–204.
- Simonkay, 2017 = Simonkay Márton: Levéltár-pedagógia ma és holnap. Levéltári Szemle, 2017. 4. sz. 50–65.

- Székely, 2007 = Székely Iván: Négy archívumi világbkép. Információs Társadalom, 2007. 3. sz. 15–46.
- SZLS = „A szolgáltató levéltár” stratégia koncepciója http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kultura/kozgyujt/szolgalt_leveltar_strat_konc_090616.pdf (A letöltés ideje: 2024. június 13.)
- Toma, 2019 = Toma Katalin: Topotéka. Helyi közösségek részvétele a magánjellegű dokumentumok megőrzésében és megosztásában. Századok, 2019. 2. sz. 429–436.
- Varga, 1969 = Varga János: A levéltári törvény elé. Levéltári Szemle, 1969. 3. sz. 501–509.
- Vágola, 2013 = Vágola Éva: A tanórán kívüli oktatás és az élménypedagógia pszichológiai, pedagógiai szempontjai és előnyei. Levéltári Szemle, 2013. 4. sz. 61–71.
- Wenzel, 1865 = Wenzel Gusztáv: Jelentése 1863 és 1864-ki tudományos utazásairól. Magyar Akadémia Értesítő. A Philosophiai, Törvény- és Történettudományi osztályok közlönye, 1865. 5. sz. 94–112.
- Wenzel, 1867 = Wenzel Gusztáv indítványa egy magyar országos levéltár alakítására. Magyar Tudományos Akadémia Értesítője, 1867. 6. sz. 133–136.

Törvények, jogszabályok, minisztériumi utasítások

1934. évi VIII. tc. = 1934. évi VIII. törvénycikk a Magyar Nemzeti Múzeumról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93400008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41> (A megtekintés ideje: 2024. szeptember 21.)
1947. évi XXI. tc. = 1947. évi XXI. törvénycikk a levéltárügy rendezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94700021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (A megtekintés ideje: 2024. szeptember 21.)
1950. évi 29. tvr. = 1950. évi 29. törvényerejű rendelet a levéltárakról. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_01_LeveltarugyAltalaban_1/?pg=108&layout=s (A megtekintés ideje: 2024. szeptember 21.)
- LOK 1957 = Utasítás a minimális levéltári értékhatár alá eső irattárak kérdéseinek szabályozásáról. Tervezet. 1957.02.27. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_03_IratkezelesFelugyelete_1_Illetekesség/?pg=9&layout=s&query=lev%3C%A9lt%3C%A1r%20feladata (A letöltés ideje: 2024. június 10.)
1969. évi 27. tvr. = 1969. évi 27. törvényerejű rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_01_LeveltarugyAltalaban_1/?pg=268&layout=s (A megtekintés ideje: 2024. szeptember 21.)
- 30/1969. Korm. rend. = 30/1969. (IX. 2.) Korm. sz. rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969:27. tvr. végrehajtásáról. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_01_LeveltarugyAltalaban_1/?pg=296&layout=s (A megtekintés ideje: 2024. szeptember 21.)
- LÜSZ = A művelődésügyi miniszter 130/1971. (M. K. 10.) MM számú utasítása a Levéltárak ügyviteli Szabályzatának kiadásáról. Bp., 1971.

-
- Ltv. = 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről. <https://njt.hu/jogszabaly/1995-66-00-00> (A megtekintés ideje: 2024. szeptember 21.)
- 19/2024. KIM rendelet = 19/2024. (VI. 11.) KIM rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről szóló 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet módosításáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2024-19-20-8O> (A megtekintés ideje: 2024. szeptember 21.)
- 27/2015. EMMI rendelet = 27/2015. (V. 27.) EMMI rendelet a közlevéltárak és a nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről. <https://njt.hu/jogszabaly/2015-27-20-5H>(Amegtekintésideje:2024.szeptember21.)
- 335/2005. Korm. rend = 335/2005. (XII. 29.) Korm. rendelet a közfeladatot ellátó szervek iratkezelésének általános követelményeiről. <https://njt.hu/jogszabaly/2005-335-20-22> (A megtekintés ideje: 2024. szeptember 21.)
- 39/2020. EMMI rendelet = 39/2020. (X. 30.) EMMI rendelet a kulturális intézményben foglalkoztatottak munkaköreiről és foglalkoztatási követelményeiről, az intézményvezetői pályázat lefolytatásának rendjéről, valamint egyes kulturális tárgyú rendeletek módosításáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2020-39-20-SH> (A megtekintés ideje: 2024. szeptember 21.)